

РТС | ИЗДАВАШТВО

ЗА ИЗДАВАЧЕ
Драган Бујошевић
генерални директор РТС-а
Бобан Сојиљковић
директор ИК Књига Комерц

УРЕДНИК
Драган Инђић

Марија Микетић

Поноћно
светло

САГА О ЛЕДИ ПЕЦЕТ,
МИЛОСРЂУ И ОДАНОСТИ

Ову књигу посвећујем

Србији које више нема, нашим славним јунацима који су у три узастопна рата на Балкану, од 1912. до 1918. године, бранили своју вољену отаџбину од османлијских, аустријских, немачких и бугарских окупатора. Храбрим српским мајкама, супругама и кћерима, чија срца никада нису поклекла нити узроптала у тим најстрашњим данима у историји људског рода. Српској сирочади и свој деци која су убијена или нестала у ратовима током протеклог крвавог века. Делфи Иванић и Даринки Грујић, хероинама које заслужују вечно памћење јер су својим животом исписале најдирљивије странице женске хуманости. И наравно – успомени на леди Лејлу Пецет, нашу сестру Пецетовић, племениту Енглескињу која је целом својом душом волела Србију и српски народ. Педесет година била је Србима најбољи пријатељ. Називала их је „моји људи“. Сву своју вековима стицану имовину дала је за њихово благостање. На крају, док се светиљка њене блиставе душе лагано гасила, леди Пецет је и своју последњу овоземаљску мисао упутила вољеним Србима, изјавивши на самртној постељи:

*Let all forget me! Never mind!
But it will be hard for me if my Serbs forget me!*

*Ходише бла҃гословени Оца моје҃га, приимише Царсѣво које вам је при-
прављено од ѿсѣања свѣта. Јер о҃ладних и нахранише ме; ожедних
и најојисте ме; ѿсѣи бијах и примисше ме; ѿо бијах и оденусше ме; бо-
лесѣан бијах и обиђосше ме; у шамници бијах и дођосше к мени. Та-
да ће Му одговориши праведници ѿворећи: Госѡде! Кад ли Те видесмо
ѿладна и нахранисмо? Или жедна и најојисмо? Кад ли Те видесмо
ѿосѣа и примисмо? Или ѿола и оденусмо? Кад ли Те видесмо болесна
или у шамници, и дођосмо к Теби? И одговарајући цар рећи ће им:
Заисѣа вам кажем, кад учинисше једном од ове моје најмање браће,
мени учинисше.*

Јеванђеље по Матеју 25:34-40

Ја долазим из једне мале земље на Балкану, у којој има један храм, и већи, и леиши, и вреднији, и свеицији, од било кої вашеї храма. Тај храм се налази у Србском граду Нишу, и зове се Беле кула. Тај храм је сазидан од лобања и косицију мої народа. Народа који иеиш векова сшоји, као сшамена брана Азијашком мору, на јужној кайици Евроије. А кад би све лобање и косици биле узидане, моћао би се иодићи храм ирисша мейшара висок, шoliko широк и дуичак, и сваки Србин би данас моћао иодићи руку и иоказати: ово је глава моћа деди, моћа оца, моћа браиша, моћа комшије, моћа иријашеља, кума. Пеиш векова Србија лобањама и косицима својим брани Евроиу да би она живела срећно. Ми смо шуйили нашим косицима шурске сабље, и обарали дивље хорде које су срљале као иланински вихор на Евроиу. И шо не за једну деценију ниши за једно сшолеће, нећо за сва она сшолећа која леже између Рафаела и Шилера. За сва она, бела и црвена сшолећа, у којима је Евроиа вршила реформацију вере, реформацију науке, реформацију иолишике, реформацију рада, реформацију целокуиної живоша. Речју, када је Евроиа вршила смело коритовање и Боіова и људи из ирошлосици, и када је иролазила кроз једно чистицилишше, шелесно и духовно, ми смо, као сирљиви робови, ми смо се клали са неирјаишељима њеним, бранећи улаз у шо чистицилишше. И друіом речју, док је Евроиа иосшајала Евроиом ми смо били ограда њена, жива и неирбојна ограда, дивље шрње око иишоме руже. На Видовдан 1389. иодине, српски кнез Лазар са својом храбром војском сшао је на Косову иољу, на браник хришћанске Евроије, и дао живош за одбрану хришћанске кулшуре. У шо време Срба је било колико и Енглеза. Данас их је десети иуша мање. Где су? Изцинули бранећи Евроиу. Сада је време да Евроиа Србији враиши шаж дуї.

Беседа Светог Николаја Велимировића, одржана на Видовдан 1916. у катедрали Светог Павла у Лондону

ПРВИ ДЕО

Долазак у Србију

1910–1912.

Дипломатски сундоврат

Лондон, јул 1910.

Племенити Ралф Пеџет није познавао неуспех.

Откада је новембра 1907. ступио у Краљевски викторијански ред, у који су примани само чланови владајуће династије или угледни племићи у личној служби монарха, овај довитљиви политичар и истакнути представник аристократије постао је незаобилазни део првог ешалона дипломата Уједињеног Краљевства Велике Британије и Ирске.

Две и по године су прошле од тада, а он се, ево, већ примакао зениту каријере. За који минут биће му уручено ново наименовање и оно ће га несумњиво одвести у сам центар светске политике. Сер Ралф је сувише дуго прижељкивао то престижно место амбасадора у Берлину, граду у којем се писала историја, стога и не чуди што је сада тако нестрпљиво чекао да се протокол испоштује до последњег детаља док је сав укипљен, у позалаћеној дипломатској униформи и са таласастом перјаницом под мишком, стајао пред краљевским троном у палати Светог Џејмса, смештеној у централном округу лондонског Вестминстера.

Његово величанство краљ Џорџ V најзад је устао и испрсио се. Светлост злата са плетеница и ордења на униформи фелдмаршала, коју је тог дана обукао, заблеснула је све присутне у Гримизној дворани када је краљ једним одсечним и, рекло би се, помало театралним покретом руке предао дипломати акредитивно писмо, после чега му се обратио својим уобичајено одрешитим гласом:

– Уважени сер Ралфе Пецете! Витеже Династичког реда и витешки команданте Реда Светог Ђорђа и Светог Архангела Михаила! Одани пријатељу династије Сакс-Кобург и Готе! Круна вам изражава најдубљу захвалност на показаној верности, способности и посвећености током ваше вредне службе у Краљевини Баварској и Краљевини Виртемберг, као и за досадашњи целокупан допринос спољној политици наше земље.

Ралф је погнуо главу у знак покорности, срце му је узбуђено тукло, а рука у рукавици, којом је стекао драгоцен документ, оросила се ситним капима зноја.

– Уверавам вас, драги пријатељу – краљ је наставио једнако афективним тоном – да сам са највећим задовољством потписао вашу нову акредитацију. Имао сам и ту част да лично известим принца регента Леополда од Баварске да сте разрешени с дужности у Минхену и Штутгарту. Припремио сам и телеграм са инструкцијама о вашем дочеку на ново радно место, који ће благовремено бити упућен. Дакле, не преостаје ми ништа друго, часни Пецете, осим да вам од срца честитам именовање за изванредног изасланика круне и опуномоћеног министра у Краљевини Србији. Имате на располагању два месеца да се припремите за пресељење на Балкан. Ваш краљ вам жели срећан пут!

Ралф је трепнуо од запрепашћења. Није веровао шта је чуо. Понадао се да ће краљ праснути у смех и рећи да се само нашалио. Но, није се десило ништа од тога. Џорџ је био укрућен као оловни војник, на лицу му је почивала безизражајна маска суверена. Његове чудне воденасте очи испуњавала је туробна меланхолија док је онако омален и мршав, са жућкастом брадом и густим брковима, средовечан по животној доби, а сасвим млад по владарском искуству, стајао испред престоног балдахина с ког се попут крвавог слапа сливала драперија од гримизног сомота урешена бисерима.

Било је очигледно да краљ чека да се угледни дипломата огласи. Али овај није био у стању да изусту ни једну једину реч. Потпуно одузет, Ралф је зурио у акредитив. А мастиљава црна слова као да су одскакала с хартије и играла му пред замућеним очима. Могао се заклету да су и лавови с династичког грба рикнули кад је потражио и, авај, спазио краљевски печат у дну ли-

ста. У глави му је забубњало, уз кичму се попела ледена језа. Никаква неслана шала није била посреди. Судбина му је дефинитивно запечаћена.

Са непуних четрдесет шест година живота сер Ралф Спенсер Пеџет имао је иза себе завидан дипломатски стаж, дуг двадесет четири године, у седам држава и на четири континента. Умео је често да каже да је од самог рођења био предодређен да се бави спољном политиком јер је дошао на свет за време дипломатске службе свог оца у Копенхагену, 26. новембра 1864. године.

Његов отац сер Аугустус Беркли Пеџет био је Енглеz шкотског порекла, син чувеног дипломате и унук првог грофа од Аксбрица, човек који је цео радни век часно служио као министар и амбасадор у многим земљама широм света. Пензионисао се 1893, али није дуго уживао у благодетима пензије; три године касније преминуо је у седамдесет трећој години, након што му је изненада позлило током посете лорду од Салсберија у Хатфилд хаусу.

Ралф је по женској линији имао и племените немачке крви. Његова мајка Валбурга Еренгард Хелена била је чистокрвна Немаица, рођена у Берлину, у саксонској племићкој породици као грофица фон Хохентал. Ова изванредно образована, мудра и интелигентна дама живела је од ране младости на немачком двору у својству саветнице и прве пратиље принцезе Викторије, супруге немачког и пруског престолонаследника Фридриха, најстарије ћерке британске краљице Викторије Хановерске, с којом је грофица дуги низ година неговала најдубље пријатељство. А када је удајом, 1860, тада двадесетједногодишња грофица постала леди Пеџет, и с мужем се убрзо одселила у Данску, енглеска краљевска породица јој је, као особи од највећег поверења, доделила главну улогу у посредовању при склапању брака између данске принцезе Александре и принца од Велса, Викторијиног млађег брата, који ће од 1901. владати Уједињеним Краљевством као краљ Едвард VII.

Због свега овога Ралф је много пута чуо да његову мајку називају живом ризницом тајне историје краљева и принчева. А те гласине су добиле планетарне размере када је Валбурга леди Пе-

цет, после мужевљеве смрти, почела да објављује своје мемоарске романе који су јој донели светску славу.

Он је веома волео своју мајку и поносио се њеним успесима. Одувек јој је био привржен. Наследио је од ње не само телесну грађу и складне црте лица већ и све најбоље особине и навике: вредноћу, одлучност, истрајност, посвећеност раду... Био је радознао и оштроуман дечак; лако је учио и лепо се опходио. Знало се: што је породица била угледнија, то су и правила бивала строжа. И Ралф се доследно придржавао начела свог високог сталеза.

Волео је и путовања, спорт, животиње. Заувек је запамтио мајчине речи: „Кад видите месара, знајте да је то човек који воли крвопролиће!“ Као заклета вегетаријанка, Валбурга је учила своју децу да је брутално и понижавајуће јести животињско месо. Имала је троје деце. Старији син Виктор Фредерик определио се за војну каријеру и у зрелим годинама догурао је до чина пуковника. Ђерка Алберта Викторија удала се за Роберта Виндзор-Клајва и постала је прва грофица од Плимута. А Ралф, њено најмлађе дете, одмалена је показивао жељу да крене очевим стопама.

У Фиренци, тадашњем главном граду новоформиране Италије, где се породица преселила 1867, по истеку службе у Копенхагену, и где ће остати наредних шеснаест година, млади Ралф је знатижељно пратио очев рад на двору краља Виторија Емануелеа II, а такође и мајчина залагања на оснивању британске амбасаде у Риму. Када се замомчио, послали су га у колеџ Итон, ексклузивну енглеску школу за аристократе у којој су се образовали будући премијери и државници. Након завршеног колеџа у иностранству је студирао оријенталну филологију. Говорио је немачки, дански и италијански језик, а на студијама је усавршио још и француски, турски и арапски.

Априла 1888. године Ралф је положио испит за пријем у дипломатску службу и два месеца касније именован је за аташеа у Бечу. У то време сер Аугустус је већ био постављен за амбасадора у Аустрији, што је младом дипломати знатно олакшало први посао будући да је служио под директним очевим руководством. У јесен идуће године обрео се у Каиру, потом у Занзибару. У Вашингтону је остао годину дана да би се, по истеку мандата, придружио британској делегацији у Токију, где је као отправник полова и други секретар посланства служио пуних шест година. У

пролеће 1901. премештен је у Гватемалу, а у септембру 1902. унапређен је у министра и послат у Бангкок у Краљевини Сијам.*

Почетком двадесетог века Велика Британија и Уједињено немачко царство увелико су се борили за превласт у Европи. Амбициозни Ралф је жарко желео да се нађе у центру светске политике, па је од своје владе затражио, а потом и добио дозволу да се врати на Стари континент. Због његових бројних успеха у Сијаму, шефови Форин офиса, британског Министарства спољних послова, озбиљно су разматрали могућност да му доделе истакнуто место амбасадора у Берлину. Но, на крају је пресудио утицај сталног подсекретара Хардинга, доцније вицекраља Индије, те су га именовали за резидентног министра у минхенском посланству.

Сер Ралф Пеџет, тада већ искусни дипломата у раним четрдесетим годинама, прихватио је ову понуду као привремено решење. Крајем јануара 1909, заједно са својом младом супругом, с којом је тек нешто више од годину дана био у браку, отпутовао је најпре у Сијам, на одмор, а с пролећа, по њиховом повратку у Европу, преузео је своје дипломатске дужности у Краљевини Баварској. Следећих годину дана он је стрпљиво чекао обећано унапређење – све до маја 1910, када је на вест о изненадној смрти краља Едварда VII дошао у Лондон како би присуствовао погребу и пружио подршку ожалашћеним члановима краљевске породице.

У тим тужним данима за целу британску империју, а нарочито за породицу Пеџет која је одувек била тесно повезана са владарском кућом, Ралф није ни помишљао на пословне успехе, нити на било какву личну корист. Али када му је при једном ручку сер Едвард Греј, државни секретар за спољне послове и његов добар пријатељ, наговестио да га ускоро очекује премештај на ново радно место, искрено се томе обрадовао. Самопоуздан, смирен и чврст, какав је по природи био, ни за тренутак није посумњао да му се спрема пропаст. Напротив! Био је убеђен да је коначно куцнуо час да са споредног колосека пређе на онај главни.

Колико је само грешио Ралф је схватио тек када се изненада и сасвим неочекивано, уместо жуђеног Берлина, пред њим испречила једна мала, далека и вечито немирна балканска земља.

---

* Данас Тајланд

Сервиа! Одјекивало му је у глави док се у палати Светог Џеј-мса клањао наследнику трона и покорно му љубио руке.

Свим силама се трудио да сачува мир и самоконтролу. И само захваљујући спољашњој углађености и добром васпитању успешно је прикрио олују која му је харала по мислима.

Напустио је Гримизну дворану галантним корацима.

Био је то човек изузетне висине, танак, кошчат и још увек згодан. Од младости се бавио спортом, највише веслањем, па је и у средовечној доби зрачио енергијом и виталношћу. Имао је отворено широко чело са дубоким залисцима, истакнут грчки нос и малу глатко избријану браду. Над његовим округлим светлим очима интеллигентног погледа надвијале су се чупаве обрве, а раскошни бркови боје бакра украшавали су танке, благо стиснуте усне.

Док је хитро грабио кроз пријемни хол, Ралф је своју плавкасту и већ помало проређену косу прекрио лепезастом перјаницом која му се клатила на глави попут пахуљасте кресте. Уз скут црно-златне доламе припио је парадну сабљу. Усправио је труп и одлучно, као какав војник, прошао поред Краљеве страже, препознатљиве по црвеним мундирима и високим црним медеђим шубарама.

Али све и да је хтео да изађе на главна врата, он то није могао. Пространи ходници били су препуни шароликог света. Чинило се да цела палата гори од блиставих боја разноликих војних и дипломатских униформи. Било је ту плаво-злаћаних адмирала, скерлетних генерала, бискупа у црним хаљинама. Колонијални премијери и представници домаћих и страних посланстава, сви одреда окићени перјем и дијамантима, образовали су дугу блештећу поворку, док су задихано хрлили на подворење новом краљу, на којег су после смрти оца аутоматски прешла сва владарска овлашћења.

Ралф се усрдно пробијао између збијених редова, успут љубазно поздрављајући колеге и познанике. У стилу правог едвардијанског господина, што он уистину и јесте био, ничим није показивао озлојеђеност која му је нагризала душу. А када се најзад домогао баштенског излаза и сео на задње седиште службеног аутомобила, тек тада је допустио себи један дуг уздах.

Рамена су му пала, стиснуте усне претвориле се у бледи ожиљак на лицу. Иза стакла су промицали зелени паркови око Бакин-

гемске палате, а дуж целе авеније Мал тужно су висиле државне заставе спуштене на пола копља. Но, он ништа од тога није видео. Одсутно је зурио у своје клонуле шаке и у себи јадиковао над сунвратом каријере. Помишљао је чак и на одлазак у превремену пензију и питао се шта ће Лејла на то рећи. Онда му је изненада синило да овакву судбину можда није ни могао да избегне.

За велики део света малецна Србија јесте била готово сасвим непозната земља, али то није важило и за породицу Пеџет. Ралфов отац сер Аугустус, још док је био амбасадор у Бечу, дружио се са многим угледним српским досељеницима, а нарочито блиске пријатељске везе стекао је са бившим српским краљем Миланом Обреновићем, који се након абдикације настанио у главном граду Аустрије. Деценијама пре тога, Аугустусов брат од стрица, адмирал лорд Кларенс Пеџет, крстарећи Јадраном посетио је српску Црну Гору и на Цетињу је упознао необичног кнеза-владику Петра Петровића Његоша, о којем је радо и често причао рођацима. А цео један век прохујао је од 1807, када је Ралфов деда по оцу, дипломата сер Артур Пеџет, као амбасадор у Османлијској Порти, надгледао српске побуњенике на Балканском полуострву, који су се самостално и мимо воље великих сила борили за слободу и независност.

С обзиром на то да су се Енглези чврсто држали традиције и континуитета, донекле је и могло бити разумљиво што је, сто година касније, Џорџ V одлучио да још једног Пеџета пошаље на то исто полуострво – само овог пута да би спречио распад *Босфорској болесника*, како се у дипломатским круговима све чешће називало посрнуло турско царство.

– Изгледа да је баш мени допала част да затворим тај крвави вековни круг! – рекао је Ралф свом тасту када су се нешто касније срели на ручку у породичној резиденцији на Белгрејв тргу.

Био је то мали ручак, за свега четири особе, али се свеједно служио у Великој трпезарији. Ова огромна сала, са високом осликаном таваницом, масивним потпорним стубовима и подом од зеленог циполино мермера, деловала би поприлично хладно и негостољубиво да није била претрпана антикварним намештајем и бројним античким скулптурама. Цео један зид заузимао је раскошни камин од руменог гранита, изнад ког је висио портрет прелепе зеленооке жене црне косе, у екстравагантној хаљини од бледозелене свиле. Остали зидови били су прекривени скупоце-

ним гравурама и непроцењиво вредним сликама холандских и фламанских мајстора. Између високих прозора, са драперијама цветног дезена, који су гледали на парк, стајали су округли столићи на којима се налазило безброј потписаних фотографија славних личности у рамовима од старог сребра. Око гломазне трпезаријске комоде тихо и посвећено пословали су униформисани батлери, а у централном делу сале, за дугачким столом од изрезбарене бурманске тиковине, украшеним богатим аранжманима од љиљана и ружа, тешким сребрним свећњацима и посуђем од најфинијег дрезденског порцелана, окупио се најужи круг породице.

Домаћин куће, генерал сер Артур, прослављени војсковођа и један од четворице новопостављених ађутаната суверена, честитао је зету нови положај, при чему није пропустио да нагласи да се величина једног британског поданика мери величином изазова који је пред њим. Генерал је затим устао. Носио је униформу свог чина, са посебним еполетама на десном рамену прописаним за краљевог ађутанта. Био је висок скоро два метра, плећат, бркат и веома леп човек, иако већ времешан. У свом војничком маниру, отресито је подигао чашу и громко узвикнуо:

– Драги моји! Једно је читати историју, а нешто сасвим другог живети је. Ја сам историју живео, сада је дошао ред и на вас. Живи ми били! Пијмо за крв, како су говорили стари Келти, оснивачи белог града Београда.

Чаше су zazвечале и жамор се подигао, али је врло брзо све опет утихнуло. Прагматични Ралф, који је у међувремену успео да овлада собом, примирен, мада и даље резервисан, принео је чашу уснама, а док је полако испијао гутљај по гутљај чистог шкотског вискија, крајичком ока је посматрао своју младу супругу питајући се откуд толико чврстине и постојаности у једној овако крхкој жени.

Леди Лејла Пеџет је заиста била изразито танана, нежна и деликатна дама, седамнаест година млађа од свог мужа. Имала је лепо дугуљасто лице, отмених црта и блиставобеле пути. Око главе јој се оплитао раскошан венац густе тамне косе, украшен ситним брилијантима што су трептали на светлости свећа као звезде у ноћи. Њене румене усне, с тек наговештајем путености, биле су благо растворене, лепо извајане, мекане и влажне. А проницљиве плаве очи, невероватно оштрог погледа, које као да

су имале моћ да продру у свачију душу а да сопствену никада не разоткрију, светлוצале су загонетним сјајем попут два сафира.

Она је седела на самој ивици столице, усправних леђа и високо подигнуте главе, баш како и приличи добро васпитаној племкињи тако високог ранга. Носила је тамну хаљину закопчану до грла, а на грудима бројаницу од белокости са златним крстом у дну. Сва озбиљна и крута, више је наликовала управници неког строгог самостана него представници лондонског џет-сета.

На менију су биле остриге у шкољци, остриге без шкољке, гулаш од острига, остриге на жару и, наравно, неизбежни прже-ни тост, такође од острига. Иако су плодови мора били њена омиљена посланица, леди Пеџет овог пута није могла да се на-тера да окуси ишта од тога. Док је виљушком одсутно пребирала по тањиру, размишљала је о ономе што је Ралф малочас ре-као – да је краљ донео одлуку и без његове сагласности. Иако је одмах прозрела шта то мучи њеног мужа, није имала намеру да га теши. Дужност према отаџбини за њу је била ствар принципа, нешто што се не доводи у питање и што увек мора стајати изнад сваког личног интереса.

Сузбивши налет мучнине, Лејла је лагано одгурнула тањир, узела чашу с вискијем и испила је до дна. Топлина јој је истог трена јурнула низ грло и разлила се по читавом телу.

– Тата је у праву, драги! Ово заиста јесте историјски трену-так и ми га нипошто не смемо пропустити – рекла је незнатно промуклим гласом упутивши мужу бледи смешак. – Нас двоје је Минхен испрва засенио високом културом и импозантном архи-тектуром, али се испоставило на крају да је то у суштини један смртно досадан град. А ја сам чула да је Србија јако лепа земља, благе климе и шумовитих предела. И стварно верујем да ће нам тамо бити бар мало занимљивије него у Баварској.

Ралф подругљиво фркну кроз нос.

– С обзиром на репутацију какву Срби имају у свету, смем да се опкладим да је Београд апсолутно најзанимљивији град од свих европских престоница.

– Да, драги, тачно је да немачка штампа пише све најгоре о Србима и јасно ми је на какве занимљивости алудираш. Наравно, ми не можемо да не подржимо бар неке немачке ставове, али исто тако сматрам да не треба ни да занемаримо другачија ми-шљења. На пример, новинарка Мери Дарам се у својим књигама

веома похвално изражава о српској нацији. Такође, и госпођа Грујић. Она је просто очарана Србима!

– Па морала је ваљда некако да оправда то што се удала за једног од њих – насмејао се Ралф.

– Дивљина свакако има својих чари, у то смо се и сами много пута уверили – умешао се у разговор сер Артур. – А кад си већ споменула Дарамову, кћери, морам да напоменем да су сви наши путописци, који су посетили Балкан, сагласни у томе да су у Србији искусили праву егзотичну авантуру.

– Ко зна! – занесено изустила млада жена. – Можда је стварно интересантно шуњати се кроз мрачне сокаке и увече читати књиге под свећама. Мало романтике увек добро дође, зар не, Ралфе?

– Жао ми је, драга, што морам да те разочарам, али у Београду је електрика уведена још давне 1893. године. Додуше – он подиже кажипрст – увели су само јавну расвету, док већину приватних домова и дан-данас осветљавају искључиво гасне лампе. Ето, можда ипак нешто и буде од те твоје романтике – Ралф се и даље ругао, што је био његов манир кад год је хтео да се одбрани од непријатних ситуација.

– Стварно немају струју у кућама!?! – Лејла је деловала затечено. – А ја сам се само мало нашалила...

– Тако сам барем читао у новинама. Писало се да су Срби саботирали увођење струје јер се веровало да им је копање јама за постављање електричних стубова донело епидемију дифтерије. Али искрено, мислим да је то локална шала. Јер ко би био толико луд да верује у тако нешто?

– О, напротив! Истина је. Срби су веома сујеверни – надовео се генерал уз иронични смешак. – Куну се у петролеј који користе и у медицинске сврхе. Кажу да је ненадмашан у борби против вашки. *Лили!* – окренуо се према ћерки. – Ово је веома важно да упамтиш, јер ваше можда нећеш успети да избегнеш.

Хтео је да је развесели, али њој није више било до шале. Набрала је нос и посегнула за чашом, но она беше празна. Стари батлер Џејмс, који је уз још двојицу слугу послуживао за столом, одмах је прискочио да је послужи. Међутим, Лејла се предомислила и брзо тутнула рукавицу у чашу – знак да је завршила с пићем.

Она је била крајње обзирна и пажљива дама, и није желела да пређе границу пристojности чак ни у овако интимном породичном кругу. Осим оца и мужа, за столом је седела још само

њена мајка, гламурозна Американка леди Мини, која је и у ше-стој деценији изгледала свеже и младолико, мада ни изблиза онако као на портрету изнад камина. Последња два месеца леди Мини је била неуобичајено ћутљива, па ни сада није показивала претерано интересовање за ову српску драму. А то јој нико од њених није замерало. Напротив, сви су поштовали тиху патњу њеног срца и пуштали је да тугује колико год је потребно. Јер знали су: иако је недавна смрт краља Едварда VII изазвала потрес у целој нацији, никоме није пала тако тешко као њој.

Ипак, када ју је ћерка упитала за мишљење, леди Мини се спремно укључила у разговор:

– С вашкама или без њих – суво је казала – та Србија ми уопште није примамљива. Али судећи по ономе што Мејбел прича, можда ја ужасно грешим. Ми то не знамо. Само једно је сигурно: нисмо дошли на свет да се забављамо. Вас двоје тамо идете с јасним циљем и задатком, и на то не треба гледати другачије него само као на израз најдубље лојалности нашем новом краљу – Мини потражи рупчић и шмрцну; никако није могла да се навикне да Бертија више нема и да на трону сада седи његов син.

– Тако је, *тотту* – ватрено је подржа ћерка стегнувши јој руку. – Ми смо се као породица увек дичили својом издржљивошћу и способностима да се рационално ухватимо укоштац са свим животним недаћама. И нема разлога да тако не учинимо и сада.

Изговоривши ово, Лејла није мислила само на одлазак у Србију већ и на краљеву смрт, као на највећу недаћу с којом су се досад суочили. Разумевши њену намеру, генерал се брзо убаци:

– Да није тако, кћери, били бисмо слабићи, а то је незамисливо!

Лејла се начас замисли овлаш загризавши усну.

– Мене, тата, у ствари нешто сасвим друго брине.

– А шта то, Лили? – генерал се загледа у очи своје кћери које су биле истоветне његовим: кристалноплаве, са трунчицама злата у дну дужица. Она мало поћута, па се усиљено осмехну.

– Као што знаш, Ралф и ја нисмо ни путописци ни авантуристи. Идемо у Србију у дипломатску службу. И то да бисмо пружили подршку Турцима! Ако су Срби заиста такви варвари, како их представљају у свету, који без трунке самилости убијају сопствене владаре, питам се шта би они тек били у стању да учине нама...

– Грешиш, Лили. Не *све* владаре – исправи је сер Артур, намерно пречувши поенту њене изјаве; завали се у столицу и пре-

крсти ноге, спреман да дуго дискутује. – Срби јесу били извршиоци тих гнусних злочина, то нико не спори, али највећи део одговорности, сложићеш се, ипак носе налогодавци. Зна се да је Карађорђе Петровић убијен по налогу Османлијске Порте, у чему је, морамо то признати, и наша влада имала своје прсте. С друге стране, за убиство кнеза Михаила Обреновића криви су Аустријанци. Господин Лонгворт, наш тадашњи конзул у Србији, који се у одсудном часу нашао на месту убиства, тврдио је да је цар Франц Јозеф одлучио да уклони српског кнеза када је овај отпочео ревизију Устава како би створио Балканску лигу Јужних Словена. Наравно, Беч то вешто крије...

– Али зар тај словенски бедем не би управо Аустријанцима ишао у корист, будући да му је циљ био да Турке држи подаље од Европе? – заинтересовала се Мини.

– Да, драга моја леди. Али тај бедем би уједно осујетио и њихове амбиције да продру на Медитеран – одговори генерал.

– Уједињење Јужних Словена и даље је највећи аустроугарски страх – натукну Ралф. „И наш, такође“, додаде у себи.

– Добро – огласи се Лејла. – Али ко је онда одговоран за убиство краља Александра и краљице Драге ако не Срби. Па они су недужну жену искасапили и мртву је бацили кроз прозор! То је више него гнусно!

Њен отац полако климну проседом главом.

– У праву си, душо. А српске власти су се оглушиле о наше наредбе да на време казне заверенике. Тешко да ћемо им то икада опростити...

Енглези можда нису знали – или су се само претварали да не знају – да су и трагови Мајског преврата такође водили до аустроугарског монарха Франца Јозефа, који је преко Ђорђа Вајферта организовао и финансирао војни пуч у Србији. Како год било, за Пецете, и за цели свет, једини стварни кривци за убиство последњих Обреновића били су и остали високи српски официри, а злочиначко дело – љага која ће црним словима вечно остати исписана на образу сваког Србина.

Тог лета 1903. сва британска штампа доносила је подробне вести о стравичном догађају у Београду. Србију су називали земљом убистава, абдикација, декрета и државних удара; писало се о безоб-

зирној бруталности српског гнева и владавини застрашивања, о мору крви и династичкој трагедији антике и средњег века. Док су једни тврдили да је посреди била љубавна драма која је уништила цео краљевски дом како би се решила нечасне жене, краљеве зле коби, дотле су други отворено разматрали могућност да се иза убиства заправо крије освета. „Династија која је рођена у крви потонула је у крви, и из крви се диже друга династија коју је убиство збацило“, навео је *Дејли шелеграф*. А *Дејли њуз* је сумирао: „Никада револуција није изведена тако тихо, брзо и ефикасно као она у којој су последњи Обреновићи дошли до свог коначног краја.“

Чедомиљ Мијатовић, тадашњи српски посланик у Лондону, покушао је ову српску трагедију да упореди са Шекспировом трагедијом *Мајбеш*. Но, Енглези нису насели на то. Напротив!

У Бакинџемској палати хитно је сазвана седница поводом завереничког питања, на којој је краљ Едвард VII изјавио:

– Ако Руси, Немци и Аустријанци имају себичне разлоге да зажмуре на трагедију која се десила, Енглези их немају, и ми нећемо признати владу састављену од убица. Па, сутра би неко тако могао и мене да смакне, кад види како се лако прелази преко убиства једне крунисане главе!

Седници је присуствовао и генерал сер Артур, краљев лични пријатељ, и добро је запамтио ове његове речи. Сећао се такође да је краљ сав згрожен додао да му је од самог реџицида једино одвратнија радост с којом су Срби дочекали новог владара. Едвард је потом с гнушањем одбио предлог министра иностраних дела маркиза од Ленсдауна да се у Београд, на крунидбену свечаност, пошаље званични британски представник, а премијеру Балфуру наложио је да се српској влади најхитније упути захтев за трајно уклањање главних завереника из државне службе.

Уз тај захтев, Британци су Србији доставили и листу са десет имена официра осумњичених за организовање војног пуча, од којих им је најомраженији био пуковник Дамјан Поповић, човек ког су британски шпијуни означили као вођу из сенке.

Показало се, међутим, да краљ Петар I Карађорђевић није имао никакву моћ над онима који су га на престо довели, и не само да заверенике није уклонио него их је, штавише, наградио и унапредио.

Сазнавши за то, Форин офис је сместа опозвао из Београда свог посланика сер Џорџа Бонама, после чега је британска вла-

да увела Србији економске санкције и прекинула све пословне и дипломатске односе са том ништавном и дрском краљевином.

Био је то ризичан потез. Јер је с повлачењем Британаца дошло до нарушавања „равнотеже сила“ на Балкану, и Хабзбуршкој монархији коначно се пружила шанса да преузме дуго жељену превласт. Аустријанци су у том правцу већ постигли један од својих важнијих циљева: дајући тајну подршку свргавању Обреновића успели су у намери да оцрне Србију као земљу краљеубица. Даљи план им је био да прогласе анексију Босне и Херцеговине, српске области над којом су преузели управу још осамдесетих година 19. века. А затим да преко Новопазарског санџака, односно Старог Раса, отпочну одлучан продор на југ. Како су им за коначан успех били неопходни пиони, благовремено су пригрлили Албанце, национално, верски и етнички недефинисану заједницу, којима су заузврат дали идентитет и обећали независност. Онда су их наоружали и нахушкали против омражених Срба.

У одговору на то, Србија, Грчка и Бугарска оформиле су свака своје оружане комитске одреде и слале их у етнички измешане крајеве европске Турске, да дижу ослободилачке устанке. Османлије су пак организовале исламски арбанашки национални покрет, познат као *Арнауџ канџра*, са циљем да штити турске интересе у борби против хришћана. И тако су се области Старе Србије – Рашка, Македонија и Косово и Метохија – по ко зна који пут, али сада жешће него икада, нашле између оштрица великих сила, згњечене у судару Истока и Запада.

Све ово скупа било је разлог да се Британци поново умешају. Задојени империјалистичким духом, они нису могли мирне душе да посматрају како се као сув хлеб дробе наслеђе остареле турске царевине на југоистоку Европе, и зато су после три године затишја прихватили позив председника владе Николе Пашића да обнове дипломатске односе са Краљевином Србијом. Али уз један услов – да им се што пре достави нота о пензионисању барем петорице старијих официра са црне листе, што је Србија овог пута и учинила.

Године 1906. британски конзулат у Београду поверен је Његовој екселенцији сер Џејмсу Вајтхеду, а у лето 1910. иста дужност пала је на плећа сер Ралфа Пецета.